
Les migracions en l'estudi científic de la població¹

Lluís Recolons

Sociòleg

Migra-Studium

Resumen: Se trata del texto de una ponencia presentada en el II Congreso Catalán de Sociología. En su elaboración se tuvieron muy presentes las abundantes aportaciones sobre el tema vertidas pocos meses antes (Montreal 1993), en el gran foro internacional de población que constituyen los congresos cuatrienales de la Unión Internacional para el Estudio de la Población (IUSSP).

Tras un sumario encuadramiento histórico de las teorías sobre las migraciones, sigue una información de los marcos teóricos emergentes. Se afirma la utilidad de algunas de estas elaboraciones tomadas como teorías intermedias y no como teorías omnicomprensivas. La carencia de una teoría de las migraciones plenamente satisfactoria ha venido a ser una constatación cada vez más repetida.

En la última parte, y sin el intercalado de citas que caracterizan el texto que la ha precedido, se singularizan diez rasgos o pautas que caracterizan a las actuales migraciones en el mundo, dando relevancia a la secuencia temporal, y particularmente al largo plazo. En la bibliografía se incluyen, entre otras, las referencias a ponencias y comunicaciones presentadas en el Congreso de la IUSPP de Montreal en relación con las migraciones.

Abstract: *This article reproduces the text of a report on the 2nd Catalan Sociological Congress held in Girona on April 1994. It was elaborated having still in mind, among others, the numerous contributions to the subject made few months before (Montreal 1993) in the big international forum, that meets every four years, of an IUSSP International Population Conference.*

After summarising the historical evolution of migration theories, a notice follows on the emergent theories on the subject. The usefulness of some of these as intermediate theories is recommended, given the lack of a theory accepted now as plenty satisfactory for migration.

In the last part, without the insertion of quotations that characterises the previous pages, ten relevant traits or patterns that characterises present migrations are singularized emphasis is put in timing, particularly in the long term. Bibliography includes, among others, reports and papers on migration presented on the IUSSP Montreal Congress.

¹ Ponència presentada al II Congrés Català de Sociologia. Girona, 15 i 16 d'abril de 1994. Grup de treball de Sociologia de les Migracions.

Introducció

0.1 La demografia i l'estudi de la immigració a Catalunya

A Catalunya, la presència i producció dels demògrafs amb formació específicament demogràfica és un fenomen de fa relativament pocs anys, encara que ja arrelat i fecund. La fundació del Centre d'Estudis Demogràfics (CED) el 1984, primer centre de l'Estat específicament dedicat a aquesta disciplina, ha possibilitat la formació d'una generació de demògrafs que han rebut la seva formació específicament demogràfica a Catalunya. Anteriorment, però, una llarga història, amb una no gens escassa producció en temàtiques de població, el precedí. Els protagonistes d'aquesta història procedien d'un ventall prou diversificat de bagatges acadèmics diferents de la Demografia pròpiament dita.

Pràcticament, tots els sociòlegs entrem d'alguna manera en els terrenys de la Demografia, si més no, com un marc de referència inicial on situar els grups, les societats i les poblacions objecte de les nostres anàlisis. Recordo que Robert K. Merton, en les seves classes de Teoria Sociològica a Columbia University (Nova York), deia sovint que el cens de població era el primer instrument del sociòleg per a l'anàlisi de la societat.

La peculiar importància de la immigració en la població de Catalunya, si més no en els darrers cent anys, ha motivat que estudiosos de diverses ciències, pensadors i polítics s'hagin ocupat sovint de la qüestió migratòria i les seves conseqüències a Catalunya. En Josep Termes (Termes, J. 1983) va seguir el fil d'aquestes interpretacions catalanes del fenomen immigratori, en una documentada conferència dintre del cicle «Reflexions Crítiques sobre la Cultura Catalana».

Entre d'altres aportacions, en les quals la composició d'origen autòcton o forà de la població de Catalunya ha estat objecte important d'anàlisi i interpretació, la tesi doctoral de la demògrafa Anna Cabré (Cabré, A. 1989), «La reproducció de les generacions catalanes, 1856-1960», resulta particularment significativa. Ho és pel seu contingut, amb importants conclusions pel que fa al que ha significat la immigració en la reproducció de les generacions catalanes. Però resulta també significativa pel que representa la seva autora, la qual ocupa un estrat en què trobem ben pocs catalans/es: formació acadèmica explícitament demogràfica rebuda a l'estranger (París i d'altres llocs), a diferència tant del conjunt de persones formades en d'altres disciplines que s'han ocupat de la població de Catalunya, com de les noves promocions formades ja a Catalunya com a demògrafs. En aquesta formació, el paper de la mateixa Anna Cabré, com a directora del CED, ha estat cabdal. El director de la tesi de Cabré ha estat l'historiador Jordi Nadal i Oller, promotor del CED, l'obra del qual ha aportat un enriquiment substancial, pel que fa als coneixements dels viarany demogràfics seguits per la població de Catalunya. L'esmentada tesi s'enfronta críticament a alguns posicionaments de l'economista-estadístic, Josep Vandellós, respecte a la població de Catalunya. Les temàtiques concretes de la migració a Catalunya ocuparen també Vandellós en el període dels anys 30, anterior a la Guerra Civil.

En no pretendre fer aquí un recorregut pels autors que han fet aportacions valuoses als estudis de població de Catalunya, es justifica l'omissió d'altres noms; ommissió que fóra inexcusable en el cas que aquell hagués estat l'intent.

0.2 El Congrés Internacional de Població de Montreal 1993, fil conductor

En els darrers deu anys he participat amb assiduitat en trobades científiques de població, sovint amb el suport de la Fundació Jaume Bofill: entre aquestes, les de

més volada han estat els Congressos Internacionals de Població que organitza cada quatre anys la International Union for the Scientific Study of Population (IUSSP), congressos de vuit intensos dies de dedicació, amb abundància de ponències d'elevada qualitat.

El darrer d'aquests congressos es va celebrar a Montreal del 24 d'agost a l'1 de setembre de 1993. I dintre de la varietat temàtica que oferia, vaig tenir interès a centrar-me principalment en les sessions dedicades a la migració. He preparat aquest escrit emprant com a fil conductor l'estudi de les aportacions i els materials prou abundants sobre el tema migratori recollits en aquest Congrés. Més endavant, a la bibliografia, faig constar quaranta-cinc documents del Congrés de Montreal relacionats amb el tema migratori. També l'anterior Congrés de la IUSSP, a Nova Delhi el 1989, produí documents d'interès respecte d'aquest tema, particularment les ponències de Fergany (Fergany, N. 1989), Lim (Lim, L.-L. 1989), i Simmons (Simmons, A.B. 1989) a la 12a sessió dedicada a «Migració internacional, sistemes, processos i polítiques».

Al seu torn, les Nacions Unides (Nacions Unides 1994c) organitzen les Conferències Internacionals sobre Població i Desenvolupament, amb periodicitat decenal, com ara la del Caire, 5-13 de setembre de 1994. En ella, els convocats hi participen com a delegats dels estats del món, i d'organitzacions internacionals. Es tracta, per tant, d'una Conferència de caire polític que entra en una sèrie que té com a precedents més propers la Conferència de Mèxic de 1984 i la de Bucarest de 1974.

0.3 El món imaginari i l'aportació científica

Quan ara a Catalunya es parla dels immigrants, gairebé tothom pensa en les noves migracions, actuals i futures procedents de l'estranger, i en concret, dels estrangers procedents de països del sud del món, en termes nord-sud, geopolítics més que estrictament geogràfics.

La percepció d'aquest fenomen en el conjunt de la població encara no és probablement, prou contornejada, ni fixada. Però els impactes, que amb períodes de més o menys intensitat i reiteració rep la població, configuren un núvol de formes canviants, dintre les quals sovint hi figura l'amenaça de tempesta; i la vivència d'una amenaça porta por; i la por, actituds agressives i defensives. Aquestes no són certament les més propícies per facilitar la percepció dels trets comuns ni l'estima pels trets diferents de la població d'origen estranger en relació amb l'autòctona.

La realitat de les migracions i del seu impacte en les societats emissores i receptores és d'una gran complexitat. No és estrany que l'imaginari simplifiqui i prengui formes canviants, i sovint deformades. Aquí, la funció social de les aportacions científiques treballades amb rigor des de les diverses disciplines que s'acosten al fenomen migratori és molt important. La tasca del científic és aconseguir objectivar al més possible els coneixements de la realitat i oferir, així, pistes per orientar adequadament les actuacions polítiques, socials i econòmiques. La qual cosa és ara i aquí particularment necessària en aquesta matèria. Som encara en un període de «laboriositat dispersa» amb un nombre que creix ràpidament, però que encara és relativament escàs, d'estudis publicats sobre aquestes noves migracions (Recolons, L. 1991: 23 i 44).

1. Ciència de la població i migracions

1.1 Ciència i política

La Demografia —deia Massimo Livi-Bacci, president de la IUSSP en el període 1990/1993, en la sessió d'obertura del Congrés de Montreal—, situada entre les ciències de l'home i les ciències de la naturalesa, és una petita disciplina si es compara amb el desenvolupament d'altres disciplines, com és ara l'Economia, però, alhora, en els últims quaranta anys ha produït tal quantitat de material que, en gran part, encara no ha estat assimilat pels mateixos científics de la població. I afegia el mateix Livi-Bacci: «no hem pres suficientment en consideració el que procedeix de l'acció deliberada dels governs».

Les relacions entre les ciències humanes i la política són perilloses quan deixen de ser relació i passen a ser lligam estret que pot posar en perill la independència i la selecció de prioritats, advertien en la sessió inaugural Massimo Livi-Bacci i Alan B. Simmons —canadenc, president del comitè organitzador del Congrés—. Però, «és evident que cada disciplina, en la seva mesura, ha de reflexionar amb el poder públic... I els demògrafs són cridats a prestar la seva col·laboració en les grans qüestions que es presenten en el món...», afegia Livi-Bacci. «Vull recordar als participants que a vegades la IUSSP ha d'anar en unes direccions que no són de moment populars, però que són importants per a la investigació científica. El que és rellevant políticament i interessant per tot el que succeeix ara en el món és una cosa, però potser d'altres àrees que no són atractives en aquest moment són importants per al progrés de la investigació» (Livi-Bacci, en la cloenda del Congrés).

En el mateix darrer dia del Congrés, l'australià, president entrant de la IUSSP, John Caldwell, animava els científics de la població a «aportar allò que és específic de la disciplina, amb una visió de la societat veritablement global i amb tota la seriositat acadèmica». «De vegades, el que es veu com un canvi desitjable pot manifestar-se equivocadament», deia.

Edith A. Pantelides, organitzadora de la 1a sessió formal del Congrés, sessió dedicada a les «transicions de la fertilitat en una perspectiva comparada», revisava algunes dificultats a les quals s'enfronta la investigació comparativa en general. Són dificultats «pràctiques» aplicables també als estudis de migració que tenen el seu origen en: «la disponibilitat de dades, de finançament dirigit a estimular-ne l'ús, i les necessitats de les organitzacions multilaterals. 'Es pot assumir que molta investigació, tant si és comparativa com d'altra mena, s'està guiant pels principis de menor resistència o per la invitació, donada l'oportunitat' (Oyen, E.1990:15)». (Pantelides, E.A. 1993:4).

Clou Pantelides el seu text amb un paràgraf significativament titulat «La 'colonització' de la investigació»: «... Atès que l'interès en la investigació comparativa ha estat més destacat als països centrals, i considerant que els recursos són també allà, les grans iniciatives de recollida de dades que permeten estudis comparatius de fertilitat han estat majoritàriament gestionats per aquests mateixos països. Per descomptat, porten la marca de les idees que preponderaven allà en diferents èpoques entre la comunitat d'estudiosos. Les variables rellevants són ja definides i establertes, això comporta una postura teòrica que posa límits precisos als problemes que és possible d'investigar».

Probablement, en els temes de migració s'accentua, encara més que en d'altres temàtiques, la selectivitat dels països que disposen de dades i les altres característiques que porten a prioritzar els objectes d'estudi i els seus enfocaments, a partir dels interessos dels països més desenvolupats en mitjans d'investigació. Fins i tot, es pot observar sovint que del reconeixement de la manca de dades, o de la seva poca fiabilitat, sobre les immigracions als països del sud del món en comparació amb

els del nord, es passa a una focalització en les problemàtiques immigratòries del nord, prescindint del que signifiquen les immigracions al sud. El perill d'esbiaixaments resultants d'aquests condicionaments han de tenir-los ben presents els estudiosos de les migracions, per tal que la seva aportació mantingui la qualitat que permet que la ciència avanci i faci la funció que li pertoca en la societat, és a dir, en un món que cada cop és més «el poble global».

1.2 Migracions en el desenvolupament de la Demografia

En el desenvolupament històric de la ciència de la població, la transició demogràfica ha estat el principal eix temàtic. La natalitat-fecunditat i la mortalitat, més que no pas les migracions, han ocupat principalment els demògrafs. Les migracions sovint han estat tractades sota l'aspecte de la seva vinculació a la transició demogràfica. Aquest és un enfocament que té també aplicacions per interpretar els moviments de població contemporanis i corregir la presentació simplificada que, d'aquests moviments s'escampa amb freqüència en l'opinió pública, amb interpretacions de tendència catastrofista.

També ha estat un tema recurrent de les investigacions, les variacions de la fecunditat en països d'origen i països de destinació de la població migrant.

Més recentment, l'estructura de les poblacions migratòries i l'interès per estudiar l'encaix de les migracions en el context socioeconòmic, amb una particular atenció a l'ocupació laboral i a la integració, han atret l'atenció dels estudiosos de la població. Finalment, el debat afronta també els problemes de les relacions internacionals des dels aspectes polítics i econòmics. La problemàtica de la migració porta a la qüestió del desenvolupament econòmic dels països d'origen i, per tant, a la connexió de les migracions internacionals amb els problemes globals de relació entre les societats d'origen i les de destinació (Cagiano de Azevedo, R. 1993:1).

Atesa la imbricació de les migracions en el joc de variables que les causen i les que en resulten afectades, el tractament de les migracions, pel que fa als demògrafs, s'ha anat relacionant amb les altres diferents disciplines a les quals afecta.

D'aquesta manera, l'increment de l'interès dels demògrafs per la temàtica migratòria, si d'una banda ha afectat el que constitueix l'àmbit més estricte i restringit de la ciència de la població, (de la «demografia dura» que ocupa el «*blue demographer*»), sobretot ha incrementat particularment l'obertura de la disciplina a la relació amb les altres disciplines o a l'estudi interdisciplinari del fenomen migratori. Això porta certament dificultats i exigències comparatives de mètode i de contingut als conreadors de les diverses disciplines implicades. Però, resulta imprescindible per afinar la percepció d'un fenomen tan complex.

1.3 Crisi actual de les teories de migració

Ens trobem actualment en una conjuntura de progressiva conscienciació entre els científics de la població sobre el fet que les elaboracions teòriques entorn de la migració són insuficients, i que no es compta actualment amb un corpus teòric prou acabat en aquesta matèria. En els quatre anys que van des del 1989 al 1993 (del Congrés Internacional de la IUSSP de Nova Delhi al de Montreal) ha estat perceptible l'increment en nombre i rotunditat de les afirmacions en aquest sentit.

«En l'explicació dels sistemes migratoris, si una cosa és clara, és que les perspectives tradicionals ja no són útils... I que no es té encara un nou paradigma» deia, per exemple, l'organitzador de la 15a sessió, de Migració sud-nord, Joaquín Arango, en introduir aquesta sessió.

En ella destaca, entre d'altres, la ponència de Béatrice Knerr (Knerr, B. 1993:626-630), que després de fer una sumària presentació de les teories de la migració (ve-

geu més endavant, apartat 1.4.), afirma que «no existeix cap teoria unificada que compregui totes les característiques de la moderna migració laboral», tot i que continuava, «la suma de totes elles proporciona suggeriments bàsics importants... (Knerr, B. 1993:630).

Amb un to més crític encara, Raimondo Cagiano de Azevedo, en un «paper» remarkable sobre la «Migració internacional com un factor de seguretat i de cooperació a Europa i a la regió mediterrània», afirmava: «Tanmateix, (algunes) respostes teòriques incoherents esbossen una ja perduda teoria estable de les migracions internacionals». (Cagiano de Azevedo, R. 1993:1-2).

La crítica més generalitzada al corpus teòric prèviament elaborat, amb pretensions d'interpretació global, dels fenòmens migratoris internacionals és que ha estat una perspectiva que, amb una **excessiva preponderància i exclusivitat**, s'ha centrat **en el factor econòmic**, i ha negligit d'altres factors que hi juguen un paper important. No és que es deixi de considerar que per interpretar les migracions en el seu conjunt, i per a la gran majoria dels moviments migratoris, calgui comptar amb el paper clau que juga el factor econòmic, però es constaten les mancances del desenvolupament teòric per entomar la complexitat de les realitats presents i futures. Es reclama, doncs, la consideració d'altres factors influents en les migracions i que el lligam d'aquests factors entre ells i l'econòmic sigui tingut més en compte.

Alhora, un altre capítol important de crítiques es refereix, no únicament a les teories sinó també, i particularment, a les polítiques, les quals sovint utilitzen aquelles per intentar legitimar-se. Se les critica de tenir una **visió massa tancada dintre de fronteres domèstiques**, nacionals, quan el nivell estatal resulta clarament inadequat per afrontar la temàtica dels moviments internacionals de població.

El tractament de les migracions internacionals es lliga sovint, i amb coherència lògica, amb la manera d'enfocar i tractar el gran tema del desenvolupament (econòmic, social, polític, cultural...) dels països més endarrerits del món. I la crítica a l'estretor de visió per tractar aquests temes es lliga també a la crítica en el tractament de les migracions internacionals.

El ja esmentat Cagiano de Azevedo (Cagiano de Azevedo, R. 1993) analitza amb lucidesa les exigències mundials del desenvolupament, la cooperació al desenvolupament i les relacions de les migracions internacionals amb el desenvolupament: «...el fet de renunciar a les teories consolidades i a les pràctiques costoses basades en proteccionisme domèstic i interregional causa encara algunes vacil·lacions. D'altra banda, es creu massa comunament que la cooperació al desenvolupament internacional, com també les mesures policiaques, poden ser una opció i una pràctica pròpia de cada govern en el context de la seva autonomia nacional»; (Cagiano de Azevedo, R. 1993:1-2).

A conclusions semblants arribava la ponència dedicada a l'experiència asiàtica pel que fa a la migració sud-nord: «Els trets i les pautes de l'Àsia contemporània refermen el que és ara un paradigma amplament acceptat: que les migracions internacionals no es presenten espontàniament per les desigualtats entre les nacions en vies de desenvolupament i les més avançades. Atès que no és tracta de l'empenya (*push*) de l'oferta, ni de l'estirada (*pull*) de la demanda o de la xarxa d'uns factors que operin aïlladament, són necessàries accions en cooperació, en un món cada vegada més interdependent per enfrontar-se als reptes i a les responsabilitats que els desequilibris demogràfics i el subdesenvolupament plantegen als estats als dos extrems dels fluxos»; (Lim, L-L. 1993:30).

Hi ha diferents situacions en diversos estats... «Per raons, tant econòmiques com estratègiques, l'Estat-nació apareix cada cop més com un marc inadequat, inadaptat a les condicions de formulació de noves problemàtiques i, molt particularment, pel que fa a l'articulació entre cultura i desenvolupament que elles impliquen (Safir, N. 1990, citada a Cagiano de Azevedo, R. 1993:5).

«Els textos científics comencen a destacar el que no és encara evident per als

polítics: que la contribució al desenvolupament d'un país no solament implica assignar fons o afavorir les inversions locals productives, sinó també, temporalment, acceptar la immigració dels ciutadans.» Segons el que correctament diu Joaquín Arango, 'la política demogràfica és també desenvolupament. Amb un raonament paral·lel podríem dir que l'única solució a la pressió demogràfica sobre l'ocupació és el desenvolupament, tant més que s'ha establert que la disminució del ritme de creixement de la població sobre l'ocupació és també desenvolupament i que aquest comporta aquella. Però l'emigració pot contribuir al desenvolupament en moments molt especials, tant pel que fa a l'alleujament de la pressió sobre l'ocupació —cosa que pot agilitar les transformacions de l'aparell productiu envers les relacions capital—producte, progressivament més elevades— com per les remeses de divises que origina.» (Arango, J. 1991 citat a Cagiano de Azevedo, R. 1993:3)

Corrado Bonifazi recull opinions àmpliament compartides en afirmar: «Estudis amb formulacions diferenciades, conduïts amb diferents enfocaments i mètodes des d'idees dissemblants del procés migratori, donen substancialment indicacions semblants, i en identificar problemes anàlegs, vénen a formular una útil base de reflexió i de direcció per a la política d'intervenció». (Cagiano de Azevedo, R. 1992; Golini, 1991; Papademetriou 1991; Strabhaar and Zimmermann 1992; Tapinos 1990); tots ells proposen com a condició inevitable, la confrontació del fenomen en una dimensió multinacional desenvolupant maneres adequades (*suitable kinds*) de cooperació internacional i cooperació regional capaces de superar l'aproximació nacional, la qual ha provat ser inadequada per enfrontar-se amb un problema intrínsecament internacional. En aquest marc, les migracions poden passar a ser un moment d'ajuda en el procés de desenvolupament d'un país emigratori; un desenvolupament que hauria de produir-se d'una manera tal que reconciliï, al més possible, el creixement econòmic i el dels llocs de treball (*employment*) per reduir els impulsos d'expulsió (*expulsion pushes*) que vénen en les primeres fases de l'evolució dels sistemes productius (Bonifazi, C. 1993:11).

La gestió (*management*) de l'ajut hauria de deixar la major part del poder de decisió als països en vies de desenvolupament, integrant la intervenció en la dinàmica social i econòmica de l'àrea de sortida, respectant els recursos ambientals i avaluant també l'oportunitat d'abolir les restriccions comercials en alguns sectors; operacions que podrien passar a ser econòmicament més beneficioses que una creixent pressió migratòria. En aquest marc, hauria de reservar-se molta atenció a la situació política, i afavorir el desenvolupament d'una gestió democràtica de la vida pública d'aquests països, una premissa necessària i la condició d'un correcte procés de desenvolupament. (Bonifazi, C. 1993:11)²

² En els temes desenvolupament-cooperació-migracions, l'informe final de la Conferència Internacional sobre la Població i el Desenvolupament celebrada al Caire (United Nations, 1994c) es pronuncia en un sentit semblant a l'indicat aquí. Prèviament, i com a preparació a aquesta Conferència, el grup internacional d'experts sobre distribució de la població i la migració, reunit a Santa Cruz (Bolívia), del 18 al 22 de gener de 1993, produí uns textos i unes recomanacions d'interès en el tema. (United Nations, 1993:120-153; Naciones Unidas, 1993:152-193) De l'informe final del Caire són els paràgrafs que es reproduïxen tot seguit, traduïts al català:

«A llarg termini, perquè la migració internacional tingui unes dimensions raonables, cal que l'opció de romandre en el propi país sigui viable per a tothom. Un creixement econòmic sostenible amb equitat i unes estratègies de desenvolupament orientades vers aquest fi, són els mitjans necessaris per aconseguir-ho» (United Nations, 1994c: Núm. 10.1). És probable que la situació econòmica en aquests països, a llarg termini, millori només gradualment i, consegüentment, és probable que els fluxos migratoris des d'aquests disminueixin només a llarg termini; interim, els greus problemes actuals faran que els fluxos migratoris continuïn a curt i mitjà termini...», (United Nations, 1994c: Núm. 10.3).

Aquestes orientacions generals, o altres de més desenvolupades, però que no les contradueixen, es troben sovint en d'altres autors. Acaba Bonifazi el seu paper amb una seriosa advertència que s'assembla a la que trobem sovint en les conclusions d'altres textos d'estudiosos i informes d'organismes internacionals que, des d'una varietat de temes, s'han endinsat en les perspectives mundials: «Donar realització pràctica a indicacions, fins i tot tan generals, no és de cap manera simple, però és de témer que com menys reeixirà la política a fer-ho, més difícil serà resoldre el problema de les migracions, més dur serà per a les nostres societats trobar la manera de viure amb els immigrants, i més llunyana serà la transformació de la immigració en un instrument de creixement econòmic i civil (Bonifazi, C. 1993:11-12).

Hi ha una gran coincidència a constatar que una consideració massa tancada en un termini curt i en la protecció d'un territori concret (estat, unió d'estats) amenaça de resultar contraproduent en un termini més llarg per al conjunt de la humanitat i pel mateix territori que es pretén defensar. Afirmar que la humanitat és un poble global (*a global village*) és quelcom més que una frase afortunada.

1.4 Evolució de les teories sobre la migració

Béatrice Knerr, a la segona part de la ja citada ponència titulada "Migració Laboral Internacional: implicacions econòmiques per a la població al país de sortida" (Knerr, B. 1993), fa un repàs a les teories tradicionals sobre migració laboral, tan vinculades a l'economia i que ara es critiquen. Prenent com a fil conductor la seva exposició, segueix a continuació un resum, a vol d'ocell, del que amb més detall assenyalava l'autora sobre l'evolució teòrica que ens ocupa:

A. Models de flux laboral: «Tradicionalment, el treball ha estat integrat dintre de la teoria del comerç internacional com un factor de producció que s'intercanvia indirectament, incorporat als productes exportats o importats». I començant pel *model Heckscher-Ohlin-Samuelson*, l'autora repassa, sintèticament, la successió de models teòrics proposats.

«... En les formes més simples d'aquests models, el volum de la migració entre dues regions és una funció creixent de les diferències netes de sous.... E. G. Ravenstein (1885 i 1889) és «el més primerenc representatiu d'aquest grup de models de migració... Les lleis de Ravenstein posaren els fonaments a tota una generació de models que seguiren. Els primers es van concentrar principalment en l'explicació de les diferències interregionals de salaris...» i esmenta seguidament B. Knerr en aquest punt una sèrie de noms, idees i bibliografia... (Knerr, B. 1993: 626-628).

B. Els 'models de capital humà' que integren el temps com un determinant en el procés de la decisió del moviment laboral, constitueixen una nova generació de models de migració. Consideren la migració com una inversió en capital humà, que implica despeses actuals per incrementar guanys futurs. Mentre que els models més simples de flux laboral comporten una maximització del sou a curt termini, els models de capital humà comporten que l'individu o la família (*household*) maximitza els seus guanys a llarg termini, en considerar la migració com una decisió d'una vegada per sempre. La seva lògica pot suggerir una expansió de la distància (*gap*) internacional dels sous. Aquest enfocament no entra en conflicte amb el dels models de flux de treball, sinó que principalment implica una ampliació de l'horitzó temporal. A més, situa l'individu, en comptes dels macroagregats, en el centre de les anàlisis. Sjaastad (Sjaastad, L.A. 1962) fou el pioner d'aquests tipus d'anàlisis, les quals inicialment se centraren en els ingressos monetaris privats i en la directa recol·locació dels costos... (Knerr, B. 1993:628).

C. Enfocaments teòrics dels anys 80: el profit dels països rics: «En els primers anys 80 els estudis teòrics sobre l'explicació de la migració internacional del treball es preocuparen principalment dels avantatges i desavantatges que experimenten les poblacions dels països rics en capital quan obren les seves fronteres a la força de treball estrangera. Les investigacions es concentraren en si resultava més

profitós per a ells invertir en països estrangers rics en treball, o admetre més treballadors estrangers» (Knerr, B. 1993:628).

La migració en funció de l'economia de la llar: «Shields and Shields (Shields, G.M; Shields, M.P. 1989) han proposat un enfocament original a base d'explicar el volum i l'estructura de la migració laboral en el context de l'economia de la llar. La situació i les preferències de la llar (*household*) canvien típicament amb les etapes del cicle de vida de la família. Se suposa que aquesta es trasllada al lloc que pot produir més eficaçment els béns que desitja, tals com l'esbarjo o l'educació dels fills». (Knerr, B. 1993:629)

El mercat d'immigració: «Una de les idees clau en les teories recents de la migració internacional és el concepte d'un 'mercat d'immigració' que examina el potencial dels treballadors-hostes d'acord amb les necessitats de l'economia receptora. Borjas (Borjas, G. 1987, 1989) descriu l'equilibri en la tria entre els immigrants potencials com una funció de les característiques demogràfiques observables (com són ara l'edat, o l'educació) i un farcell de característiques inobservables (interpretades com 'sort' o 'habilitat personal' i expressades com una variable atzarosa) i els seus preus en diferents països. Els potencials migrants comparen les opcions obertes per a ells (incloent-hi la de romandre on són) i trien el lloc on les seves qualificacions i habilitats reben la compensació més elevada...», (Knerr, B. 1993:629). «O. Stark i d'altres expliquen els moviments de la migració laboral com una resposta a la **mancança relativa**, és a dir, una insatisfacció mesurable dintre d'un grup de referència en origen i la migració com a mitjà de reduir o eliminar aquesta insatisfacció» (Stark, O. 1984). Aquest enfocament bàsic fou posteriorment ampliat per tal d'incloure aspectes addicionals de la migració internacional, com la referència del migrant a un altre grup durant la seva estada a l'estranger (Stark, O. 1991: 140-166). **L'aversió al risc**, com a determinant major de la migració laboral dels països en desenvolupament, ha estat un tema cada vegada més elaborat des del començament dels anys 80. En particular, el petit agricultor familiar usa temporalment la migració laboral d'un o més dels membres de la família com un instrument de diversificació de risc. (Knerr, B. 1993:629).

Encara sobre enfocaments teòrics dels anys 80 i l'inici dels 90 tractarà l'apartat que segueix sota el títol "Perspectives teòriques emergents".

«Cadascuna de les teories indicades —acaba dient Knerr, en cloure el seu recorregut sobre les teories entorn de la migració— posa aspectes especials de la migració com a hipòtesi. Encara que no existeix una teoria que compregui totes les característiques de la moderna migració laboral, la suma de totes elles proporciona importants suggeriments per als polítics que desitgen avaluar el volum, l'estructura, la direcció i el calendari del potencial de migració forana» (Knerr, B. 1993:630).

1.5. Emmarcaments teòrics emergents

Sense contradir les iterades manifestacions recollides sobre la manca d'una teoria, comunament acceptada, capaç d'explicar a plena satisfacció les migracions internacionals contemporànies, es poden assenyalar les línies comunes de les teories actuals d'un abast més ample. El paper de Lethuso (Lehutso, M. 1993) ofereix sintèticament una explicació d'aquestes línies comunes en marcar els punts de distanciament de les perspectives emergents respecte de les percepcions tradicionals de la migració:

Primer: veure la migració com una part del canvi social i no com una entitat separada; la migració és percebuda com incrustada en un **sistema de vincles** (*linkages*). El vincles es produeixen dintre d'un complex de dominis de l'econòmic, social, polític, ecològic i cultural, els quals aleshores formen interconnexions estructurals a diversos nivells, quan es relacionen amb l'acte de migrar, (Fergany, N. 1989:147).

Segon: atès que es troba intrínscament enllaçada amb el canvi social, **la migració és implícitament un procés**. Aquesta perspectiva implica un canvi des de les perspectives estàtiques i les homogeneïtats que sovintegen en les anàlisis de la mobilitat de la població.

Tercer: finalment, la faceta unificadora és la consideració de la migració dintre de **les condicions ambientals** (*environment*) en les quals s'esdevé. (Fergany, N. 1989:147). Això permet situar la fase subjacent del canvi social dintre d'una sèrie de combinacions de relacions productives, medi sociocultural i entorn polític/transaccional.

La teoria dels sistemes mundials. «Aquestes facetes que acabem d'indicar resulten claus en la perspectiva teòrica i epistemològica dels sistemes mundials (*world systems*). L'essència de la teoria dels sistemes mundials és la seva orientació històrica i socioestructural».

Davant d'aquesta teoria, la migració és analitzada com un procés que s'incrusta diversament en l'ordre mundial més ampli (el qual forma l'entorn d'un abast més estès) i s'interconnecta amb la progressió, o la manca de la internalització/difusió del sistema capitalista. (Wallerstein, 1987; Skeldon, 1990:132; Portes and Borocz, 1992; Zelinsky, 1983; Adepoju, 1983:118). Cal notar que el sistema capitalista és utilitzat d'una forma ideal, típica, amb propòsits heurístics, i la lògica «capitalista» forma la base analítica. (Vegeu, però, més endavant, les precisions de Fergany entorn de la ubicació adequada del sistema capitalista en la teoria aplicable actualment a les migracions).

En el seu context, el medi ambient global consisteix en una jerarquia d'espais centrals (*core centres*) des dels quals (i/o als quals) ocorre la difusió; amb els diversos actors o institucions darrere les forces de difusió, i les dinàmiques internes de les comunitats adaptades/adoptades com la de l'espai central que configuren la seva inclinació vers la receptivitat o el refús. Això comprèn el marc (*framework*) de la unitat d'anàlisi —'el sistema històric'— adoptat en aquesta perspectiva.

Vistes les crítiques que s'emporten les teories actualment disponibles sobre les migracions, cal, tanmateix, no desconèixer el que tenen d'aprofitable. Si aquestes crítiques serveixen per prevenir de la fascinació que tendeixen a produir les teories que es presenten com a universals i ja del tot acabades, poden fer un bon servei. Potser una manera de fer, perquè resultin útils, fóra tendir a tractar-les com teories de rang intermedi, bones per interpretar un sector dels fenòmens socials, però no pas per a tots ells. Això rebaixaria el perill de sortir-se de la realitat volant en les elucubracions d'una construcció abstracta i aprofitar, en canvi, el que tenen de positiu, fruit de l'acumulació de constatacions induïdes a partir de situacions reals.

Com ha estat dit abans, en el Congrés Internacional de població de 1989, a Nova Delhi, les ponències de Fergany (Fergany, N. 1989), "The International Migration Process as a dynamic System", citat també per Lehtso, i les de Lim (Lim, L.-L. 1989) "Processes Shaping International Migration Flows", i la de Simmons (Simmons, A.B. 1989) "World System-Linkages and International Migration: New Directions in Theory and Method, with an application to Canada", ofereixen un bon material per entrar més a fons en aquestes perspectives emergents. Fergany fa notar que els seu paper respon a la demanda explícita que féu el Comitè de Migració Internacional de la IUSSP el 1986, amb l'objectiu d'elaborar un marc de referència que proporcionés una manera de veure els processos dinàmics que estimulen els fluxos migratoris entre els països. Un objectiu, aquest, força aconseguit en el redactat precís del paper. Aquí, però, únicament farem referència al que diu l'autor sobre la ubicació del sistema capitalista, i la crítica i reformulació de les teories *push-pull*.

«Tot i que alguns fluxos migratoris internacionals tenen lloc dintre dels confins del **sistema capitalista** i com a resposta als seus mecanismes bàsics, això no és estrictament vàlid per a tots els fluxos de migració internacional. Més encara, quan s'invoca la presència del sistema capitalista, preferim que sigui enquadrat en termes de formacions socials; per exemple, per tenir en consideració les capes sociopolítiques del sistema social, així mateix com les relacions treball-capital.

Portes afirma també que les descripcions *push-pull* (empenta-estirada) de les migracions internacionals 'són teòricament incompletes perquè els manca especificar les condicions històriques sota les quals aquestes forces porten als desplaça-

ments de població actuals i quines són les condicions que no hi porten. (Portes,A. 1983:72). Encara que això és veritat per a les formulacions clàssiques *push-pull*, això no destrueix la lògica *push-pull*, com un mecanisme explicatiu per a les migracions internacionals... La fallida de les formulacions clàssiques *push-pull* per explicar alguns dels fluxos de la migració internacional és causada per, en la nostra opinió, una pobra identificació dels factors en joc, més que per una feblesa inherent en el model.

... El concepte operatiu aquí fóra el dels **diferencials de benestar** (*welfare differentials*). El concepte de benestar es relaciona amb aspectes culturals i sociopolítics, alhora que amb els aspectes econòmics de l'existència humana, i pot incloure elements absoluts i relatius, aspectes tant negatius com positius, els costats materials i els morals, les dimensions de present i de futur, els nivells individuals i col·lectius (és a dir, relacionats amb la casa —*household*—, la comunitat local, l'Estat-nació etc.)... El món pot ser vist com constituït per zones de benestar representant diversos nivells de benestar per a l'existència humana dintre de cada zona. (Cal notar que la recompensa de benestar no és necessàriament homogènia dintre d'una frontera nacional). En particular, enclavaments d'elevat benestar poden existir en zones de baix benestar. Per exemple, empleats de les companyies internacionals poden fruit d'elevats nivells de benestar en països menys desenvolupats i de baix benestar. Els individus s'afanyarien a maximitzar el seu benestar mitjançant la migració internacional, atès que l'oportunitat del benestar es troba desigualment repartida en l'espai mundial... Les comparances de benestar net determinen el **potencial** de migració d'una zona de benestar a una altra. Un concepte útil aquí fóra el del **llindar de guany en benestar** (*welfare gain threshold*). La migració atrauria l'individu si el **guany de benestar net percebut** sobrepassés aquest llindar... El **potencial** d'emigració a zones de benestar elevat hauria de negociar les fronteres establertes per la divisió del sistema mundial en estats sobirans en els dos extrems, el d'origen i el de destinació (Fergany,N. 1985:7-8)

Aleshores, els diferencials de benestar han de ser **coneguts i avaluats** perquè sigui percebut un guany net de benestar i, per consegüent, per formar una migració potencial. La contribució del país d'origen a les comparacions de benestar ha de ser, en el balanç, relativament baixa o negativa, mentre que la del país de destinació ha de ser relativament alta perquè el guany de benestar net percebut sobrepassi el llindar. El llindar correspon a l'avaluació del benestar en costos econòmics, socials i psicològics involucrats en la migració.

És clar, per tant, que una multitud de variables entren en el procés d'avaluar els guanys nets en benestar. El procés no pot ser «econòmicament racional» segons impliquen les formulacions basades en la teoria del capital humà. Una 'racionalitat limitada' (Earl,P. 1983) és una premissa més realista per a avaluacions de benestar en el procés de migració internacional. A més de les prescripcions socials de conducta, un fort element subjectiu pot comptar força en les comparacions de benestar.

Es compara el benestar en un moment determinat, en referència a un cert horitzó temporal i a un conjunt d'informacions. Canvis en aquests dos darrers elements poden portar a resultats diferents pel que fa a les comparacions de benestar, i tots dos elements tendeixen a canviar amb el pas del temps, particularment si ha tingut lloc la migració. És sabut que les avaluacions del guany de benestar canvien després de la migració, si no per d'altres raons, per l'adquisició d'un conjunt d'informació més acurada en el desplaçament i en el país de destinació. Aquest canvi pot contribuir eficaçment a les decisions de retorn o de re-migració» (Fergany,N. 1989:149-150).

Cada cop més, la migració és vista com a part d'una estratègia familiar per pujar el seu estatus econòmic. Algunes famílies compten amb la migració per avançar més el seu estatus econòmic.»Al Sahel, aquestes diferències en l'estratègia són manifestes en les diferents pautes de migració dintre la mateixa Àfrica (*estratègia de supervivència*) i cap a França (*estratègia de mobilitat*).Encara que hi ha excepcions,

les famílies que emigren a França són les d'elit, i la família controla estretament el procés per a objectius econòmics ulteriors, tals com la compra d'un tractor, l'establiment d'una empresa comercial etc. (Minvielle, 1985; Adams, 1977:135). La migració al continent africà, per contrast, tendeix a conformar-se al model de supervivència (Minvielle, 1985; Fieloux, 1980; Coulibaly, Gregory and Piche, 1980) Els migrants marxen amb l'objectiu primari de guanyar diners i contribuir amb aliments al graner familiar.»(Findley,S.E. and Ouedraogo,D. 1993:2)

En referir-se a l'hemisferi occidental, Díaz-Briquets afirma: «Se suposa... que l'impuls per a iniciatives polítiques, si hi és, vindrà dels països de recepció, i que els països de sortida hauran d'acomodar-se, encara que sigui a desgrat, als objectius polítics dels països receptors de migrants. Es reconeix, això no obstant, que la natura dels fluxos migratoris futurs podria també ser parcialment determinada per interessos bilaterals dels països de sortida i dels països de recepció dels migrants (Mitchell,C. 1992).» (Díaz-Briquets,S. 1993:33)

2. Algunes pautes i característiques rellevants de les actuals migracions en el món: seqüència temporal a llarg termini.

Després de tractar a la primera part d'aquest escrit de teories entorn de les migracions internacionals, en aquesta segona part es tracta de recollir constatacions de fets d'ampli abast, que es donen en el món en relació a les migracions.

Sense pretensions de sistematització, la successió temporal i el llarg termini lliuen, d'alguna manera, els punts que segueixen. Aquest enfocament sintonitza, i no és casual que sigui així, amb el fet que, segons s'ha esmentat abans, la transició demogràfica hagi estat el tema clau en el desenvolupament de la ciència de la població. L'aportació d'elements de la realitat que ajudin a considerar el llarg termini pot resultar útil en un tema com el de les migracions, la comprensió del qual s'escapa quan es cenyeix massa al curt termini o es construeix un imaginari massa tòpic pel que fa a les perspectives de més llarg termini.

2.1 A llarg termini: estabilitat de la població mundial

A llarg termini, la previsió que la població mundial arribi a un volum estacionari o a un creixement minso, sembla ara la més plausible. Cap a aquest horitzó apunten les previsions que ofereixen les dades i projeccions elaborades per les Nacions Unides³. La progressió de la transició demogràfica per la qual va avançant la pobla-

³ Cada dos anys la Divisió de Població de les Nacions Unides publica una revisió de les dades i projeccions de població del món i per països, continents i grans regions. La revisió més recent correspon al 1994: United Nations (1994a), *The Sex and Age Distribution of the World Populations. The 1994 Revision*, New York; United Nations (1994b), *World Population Prospects. The 1994 Revision*, New York. Respecte a les projeccions anteriors i, en concret la de 1992, aquesta nova revisió significa una acceleració en el ritme de la transició demogràfica a nivell mundial, amb unes perspectives de creixements inferiors a les prèviament projectades. En particular per al Marroc, Algèria i el Magrib. Eén el seu conjunt, aquesta reducció dels ritmes d'increment projectats és notable (vegeu Courbage Y. 1995, «Fin de l'explosion' démographique en Méditerranée?» a *Population*, núm. 1, pàg. 179-191). Entre els abundants debats que suscita el tema de la tendència global de la població a llarg termini, Paul Demeny ha posat en qüestió la perspectiva de l'estacionalitat per la banda de més, mentre que Bourgeois-Pichat, per altre extrem, plantejava la tendència vers la regressió i, fins i tot, extinció de la població mundial. Léon Tabah (1993) explicita ordenadament les qüestions, les certituds, les incertituds i els dubtes entorn de l'avenir de la població mundial.

ció mundial, fa pensar que pot arribar un temps en el qual l'equilibri entre la baixa mortalitat i la baixa natalitat arribi pràcticament a tots els països del món. La inflexió del creixement relatiu de la població del món des del màxim increment atès en el quinquenni 1965-1970 és una dada de la qual l'opinió pública està relativament força menys informada que no pas del gran creixement absolut de la població mundial. (Recolons, LL. 1991 i 1994).

2.2 A curt i mitjà terminis: pressió demogràfica del sud

D'aquí podríem deduir que la pressió deguda al desequilibri en el creixement demogràfic que actua ara com a factor causal important de les migracions, s'ha de pensar dintre d'un horitzó temporal limitat, encara que aquest límit pugui restar força llunyà per alguns països, i imposar fortes pressions demogràfiques a curt i mitjà terminis. La prospectiva d'un augment de la pressió migratòria des dels països del sud cap al nord, i per a Europa particularment, des de l'Àfrica, és previsible en un termini, si més no, curt i mitjà de temps. A llarg termini, cal tenir en compte que les successives etapes de la transició demogràfica i del desenvolupament econòmic, fan plausible una limitació temporal de les tendències dels grans fluxos migratoris, si bé dintre d'aquest horitzó, caldria potser distingir encara un termini mitjà-llarg, i un altre de llarg-llarg, i entre unes i altres zones del continent africà. És important, però, el canvi de registre: des d'un imaginari d'invasió il·limitada en el nombre i en el temps, a un fenomen capaç d'arribar a ser contingut dintre d'uns volums i uns períodes de temps diferenciats segons els continents, els països i les regions.

2.3 Projectes de mobilitat social dels immigrants al nord

La immigració internacional, des dels països del sud del món cap als països del nord del món, segueix, a grans trets, una pauta segons la qual no són les persones que pateixen una privació més gran ni els països més pobres de tots els que originen els fluxos de població més abundants cap al nord del món. Les migracions de supervivència, a causa de sequeres, fams, catàstrofes naturals, guerres, repressions polítiques... que s'originen als països del sud del món es dirigeixen majoritàriament a d'altres regions i països veïns del mateix sud, més que no pas cap al nord; i en conjunt, el sud del món rep més immigracions que el nord del món. Malgrat això, arriben també al nord del món refugiats procedents del sud, encara que la tendència dels països del nord és la de restringir força l'admissió d'aquests fluxos. Les migracions cap al nord del món entren majoritàriament dintre de projectes de mobilitat social ascendent de l'individu, la família, o la comunitat emissora.

2.4 Migracions permanents i temporals: retorn i circulació

Cal evitar la simplificació de considerar únicament les migracions en un sentit i una direcció. A més dels immigrants que passen a ser residents permanents (de fet o també de dret), hi ha els qui retornen al país d'origen, hi ha qui fa migracions temporals de més o menys durada, hi ha qui passa un temps en un país per després emigrar a un altre de diferent, hi ha qui repetirà circularment anades i vingudes perllongades. La migració temporal, la migració de retorn i la circulació de la població són fenòmens importats en el conjunt de la mobilitat de la població del món.

2.5 Fluxos romanents als grans contingents migratoris

Cal notar també que un cop establerts contingents importants d'immigrants en un país, encara que la migració neta entre el país emissor i el receptor baixi fins a nivells insignificants o, fins i tot, canviï el signe positiu per un altre de negatiu, generalment els fluxos emigratoris i immigratoris subsegüents entre tots dos territoris són sovint considerables, bé que diferenciats en atenció a edat, estatus, qualificació professional i a d'altres variables. En general, quan es tracta de moviments demogràfics de contingents nombrosos de població, les proporcions que tipifiquen unes o altres migracions es diferencien, de vegades considerablement, en les diverses poblacions concretes, les quals han de ser estudiades particularment.

2.6 Efectes de les migracions en el desenvolupament dels països emissors

Els mateixos immigrants poden contribuir al desenvolupament econòmic del país emissor, alleugerint la proporció de població activa desocupada als països d'origen, enviant diners (les remeses dels emigrats) al país d'origen i, en un temps posterior, que durant un període pot sobreposar-se amb la continuació de fluxos de sortida considerables, amb migracions de retorn al país de procedència. Tots tres factors poden contribuir, i fins i tot resultar claus, en el desenvolupament econòmic dels països d'origen, encara que aquest efecte general es diferencia força segons la gestió operativa en els diferents països d'origen, i té les seves contrapartides, més o menys aguditzades segons els casos: marxa d'individus amb característiques positives per edat, salut, educació (cal incloure aquí l'anomenada «fuga de cervells»); aprofitament o desapfitament de les possibilitats que ofereixen els diners que entren de les remeses dels immigrants per al desenvolupament del país; i la reinstal·lació dels retornats: aportació de recursos econòmics, capacitacions professionals i lligams i relacions útils amb els països on van immigrar.

2.7 Desenvolupament com a solució radical

La solució radical i, a la pràctica, l'única alternativa racional per als problemes que origina la magnitud de la migració internacional, és el desenvolupament dels diversos països emissors. Aquest desenvolupament està força lligat a la cooperació internacional que té com a factor clau les condicions del comerç internacional: cal que resultin viables l'exportació, la capitalització, i la inversió que permetin generar llocs de treball en els països ara emissors de població. La inversió en educació, la capacitat de la població autòctona, resulta en general la més funcional, si més no a llarg termini, per al desenvolupament del país.

2.8 Efectes diversificats de les etapes del desenvolupament sobre les emigracions

En l'alternativa: emigració-cooperació al desenvolupament cal no oblidar el factor temps. No es pot pretendre que la cooperació causi un efecte automàtic d'aturada de l'emigració. La migració cal integrar—la dintre de plans a llarg termini i comptar amb ella, tot i que la mateixa cooperació tingui com un dels seus objectius aturar-la. Es tracta d'un objectiu d'efectes reals, però no immediats. Les primeres etapes del desenvolupament econòmic d'un país estimulen, més que no pas contenen, l'emigració. Però arriba una fase del desenvolupament en la qual els fluxos migratoris minven progressivament i arriben a canviar el signe de la migració neta de positiu a negatiu per al país emissor.

2.9 Imprescindible una alternativa mundial

Cal notar la progressiva confluència en una conclusió a la qual arriba qui s'enfronta seriosament amb l'estudi de la situació i les perspectives plausibles en l'evolució del món. A partir de l'estudi de les migracions internacionals s'arriba a concloure que la problemàtica que aquestes comporten exigeix una nova manera d'afrontar els temes específics de la migració i de la cooperació internacional que superi l'enfocament excessivament tancat en l'àmbit dels interessos de cada estat o regió particular. S'observa també sovint una confluència entre qualificats redactors d'informes mundials per als organismes internacionals, des de diverses perspectives demogràfiques, econòmiques, polítiques, socials..... que assenyalen amb èmfasi els efectes negatius que se segueixen ara, i se seguirien multiplicant de no entomar seriosament la problemàtica dels desenvolupaments, econòmic, social, cultural, humà... a escala planetària. Anar deixant que la cua del desenvolupament es vagi allargant, pel progressiu eixamplament de la distància entre els països menys desenvolupats i els països més desenvolupats, pot resultar suïcida per als uns... i per als altres. Efectes negatius no solament per als països del sud, sinó també per als països del nord, ara més desenvolupat. Com més va, més evident es fa la necessitat d'una profunda reestructuració de la manera de funcionar del món, de forma que s'orienti eficaçment vers un desenvolupament dels països menys desenvolupats. Tota la humanitat forma ara part d'un poble global —el «*global village*» de McLuhan—, i si les grans motivacions de respecte dels drets i la dignitat humanes no remouen prou, un egoïsme prou il·lustrat hauria de portar a fer veure als països rics que els seus mateixos interessos demanen urgentment aminorar els desequilibris actuals entre el nord i el sud del món.

2.10 Un escenari possible

Un escenari a llarg termini basat fonamentalment en la compleció de la transició demogràfica per a tot el món i en l'avenç progressivament més estès del desenvolupament econòmic a escala mundial, no és l'únic escenari possible, però és un escenari-marc a llarg termini possible, i probable. Aquest escenari-marc de llarg termini no implica per ell mateix la supressió d'uns períodes intermedis, prou perllongats de desequilibris demogràfics, econòmics, culturals i polítics considerables. En tot cas, pel que fa a la transició demogràfica és la tendència a la qual apunta l'evolució de la població del món, encara que sigui difícil assegurar la data de seu total compliment. Una mútua interrelació lliga l'evolució demogràfica i l'econòmica. Les previsions en aquests temes no obeeixen a determinismes indefugibles, sinó a un complex entrecreuament de factors que hi juguen. La nomenclatura en ús a les Nacions Unides, de països desenvolupats i països en vies de desenvolupament, inclou la idea de la tendència general a arribar a un desenvolupament. Pel que fa als països concrets inclosos en la segona categoria, s'observa actualment una heterogeneïtat de situacions, atès que alguns d'aquests països han assolit ja un desenvolupament assimilable al dels països desenvolupats, i d'altres resten força endarrerits respecte a la mitjana dels països en vies de desenvolupament. Com a gran regió, l'Àfrica subsahariana és la que resta econòmicament més endarrerida i també la que es troba en estadis menys avançats en la transició demogràfica.

Bibliografia

Aquesta bibliografia inclou majoritàriament els documents que fan referència a temàtica migratòria presentats en el *Congrés Internacional de Població de la IUSSP*

(*International Union for the Scientific Study of Population*), celebrat a Montreal del 24 d'agost a l'1 de setembre de 1993.

Els documents editats en algun dels quatre volums del Congrés porten la indicació «Vol.» seguida del número del volum i del de les pàgines corresponents.

Si porten la indicació «Paper» vol dir que foren distribuïts com a documents singulars, policopiats.

Les abreviatures, com és ara F.15.4., signifiquen que es tracta d'una sessió Formal del Congrés, seguit de la numeració corresponent a aquella sessió i de la numeració del document dintre dels presentats en la mateixa sessió. Altres inicials emprades són: P. indicant que es tracta d'una sessió plenària i S. (*side meeting*), sessió paral·lela, en la nomenclatura del Congrés.

ADAMS, ADRIAN (1977) *Le Long Voyage des Gens du Fleuve*, François Maspero, Paris.

ADEPOJU, A. (1983) «Issues in the Study of Migration and Urbanisation in Africa South of the Sahara» a MORRISON, P. (ed.), *Population Movements: Their Forms and Functions in Urbanisation and Development*, Ordina Editions, Liège.

AHLBURG, DENNIS A.; VAUPEL, JAMES W. (1993) «Immigration and the dependency burden» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 4, F.39.1, pàg. 61-72.

AHMED, SAMIRA A. (1993) «Women power mechanisms: a study of Sudanese women in diaspora» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 1, F.14.2, pàg. 651-662.

ARANGO, JOAQUÍN (1991) «Perspectivas migratorias en el Sur de Europa», *2nd European Forum, «La Sapienza», University of Rome*, 19-22 april.

ARTMIGRA, T.G. (1993) «Santé et Migrations. Un exemple d'immigration professionnelle: celle des professionnels de santé dans l'Europe des Douze, mythe ou réalité?» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.17.6.

AZEVEDO, DOLORES; ESPENSHADE, THOMAS J. (1993) «Implications of a North American free trade agreement for South-North migration» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.4.

BEAUJOT, RODERIC (1993) «Aging and slower growth in Canada: immigration and fertility policy considerations» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.39.6.

BILSBORROW, RICHARD E.; SLOANE, RICHARD JAY; PICHIN, FRANCISCO (1993) «Predicting deforestation by migrant settlers: a micro-demographic analysis on the Ecuadorian Amazon» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.39.8.

BLANGIARDO, GIAN CARLO (1993) «Une nouvelle méthode d'échantillonnage pour les enquêtes sur la présence des étrangers» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.7.

BONIFAZI, CORRADO (1993) «From the Third World to Italy: The experience of a new immigration country. Between growth of push factors and containment policies» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.10.

BORJAS, G. (1989) «Economic theory and international migration» a *International Migration Review*, Vol. XXIII, núm. 3, pàg. 457-485.

BORJAS, G.J.; TIENDA, M. (1987) «The economic consequences of immigration» a *Science*, núm. 235, Feb. 6, pàg. 643-651.

BOYD, MONICA; NORRIS, DOUG (1993) «Generating Success: Educational and Occupational Achievements of the Second Generation in Canada» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper S.9.1.

CABRE, ANNA (1989) «La reproducció de les generacions catalanes 1856-1960», tesi doctoral, Departament de Geografia, Facultat de Lletres, Universitat Autònoma de Barcelona, Volum I i Annex.

CAGIANO DE AZEVEDO, RAIMONDO (1992) «Dalle politiche migratorie alla

-
- cooperaciones internazionale» a *Studi Emigrazione*, núm. 107, Centro Studi Emigrazione, Roma, pàg. 397-413.
- CAGIANO DE AZEVEDO, RAIMONDO (1993) «International migrations as a factor of security and cooperation in Europe and in the Mediterranean Region» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.6.
- CASACCHIA, OLIVEIRO; NATALE, LUISA (1993a) «The foreign social deviance: problems of measurement and interpretation» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.17.
- CASACCHIA, OLIVEIRO; NATALE, LUISA (1993b) «The Italians' attitudes towards foreign immigration: an attempt at interpretation» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.13.
- CASTILLO, GELIA DEL (1993) «Issues on rural development» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*, Paper P.1.
- CASTLE, Sarah (1993) «Intra-household variation in illness management in rural Mali» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F. 19.1, pàg. 151-164.
- COULIBALY, SIDIKI; GREGORY, JOËL; PICHE, VICTOR (1980) *Les Migrations Voltaïques: Importance et Ambivalence de la Migration Voltaïque*, Centre Voltaïque de la Recherche Scientifiques and Institut National de le Démographie., Ottawa, Canada, (Tome I)
- COURBAGE, Y. (1995) «Fin de l'«explosion» démographique en Méditerranée?» a *Population*, núm. 1, Editions de l'INED, Paris, pàg. 179-191.
- DIAZ-BRIQUETS, SERGIO (1993) «Western Hemisphere South-North Migration in the 1960s: the Perspective From the South» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.15.3, pàg. 33-46.
- DOUGHERTY, CRAIG R. (1993) «The Secondary Migration of Immigrants to Canada» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper S.9.3.
- EARL, P. (1983) *The Economic Imagination*, Wheatsheaf Books, Brighton.
- EDMONSTON, BARRY; PASSEL, JEFFREY S. (1993) «Immigration and ethnicity in national population projections» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.21.3, pàg. 277-300.
- EELENS, FRANK (1993) «Migration and the Economy of Aruba» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.14.6, 18 pàg.
- FELD, SERGE (1993) «Impact de la main d'oeuvre étrangère et de l'immigration sur le marché du travail d'un pays à fécondité déclinante» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 4, F.39.3, pàg. 91-106.
- FERGANY, NADER (1989) «The International Migration Process as a dynamic System» a *IUSSP, International Population Conference, New Delhi*. Vol. 2, F.12.2, pàg. 145-158.
- FERGANY, NADER (1985) «On the future of international labour migration» a *IUSSP Seminar on Emerging Issues in International Migration*, April, Bellagio, Italy.
- FIELOUX, MICHÈLE (1980) «Les Sentiers de la Nuit: Les Migrations Rurales Lobi de la Haute-volta vers la Côte d'Ivoire» a *Travaux et Documents*, núm. 110, Editions de l'Orstom, Paris.
- FINDLEY, SALLY E.; OUEDRAOGO, DIEUDONNE (1993) «North or South? A study of Senegal River Valley migration patterns» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.5.
- GRINBALT, JOSEPH ALFRED (1993) «Population in the 22nd Century, from the United Nations long range projections» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.21.1., pàg. 249-258.
- GOLDSTEIN, ALICIA; GOLDSTEIN, SYDNEY; GU, Shengzu (1993) «Determinants of permanent and temporary mobility in Hubei Province, PRC» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F. 17.2., pàg. 85-102.
-

-
- GOLINI, A. (1991) «International Population Movements; A Matter of Imbalances and Integration», Paper presented at *Study Week on Resources and Population*, Pontificia Academia Scientiarum, Vatican City.
- ICDUYGU, AHMET (1993) «Temporariness versus permanence: changing nature of the Turkish settlements in Australia and Sweden» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F. 17.1., pàg. 71-84.
- KAZI, SHANAZ (1993) «The re-integration of return migrants from the Gulf: the experience of selected Asian countries» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.14.4, 15 pàg.
- KNERR, BÉATRICE (1993) «International labour migration: economic implications for the population in the source country» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 1, F.14.2, pàg. 625-650.
- LEGAZPI-BLAIR, MARILOU C.; JONG, Gordon F. de (1993) «Consequences of international and rural-urban internal migration for improving the occupational status of rural Third World workers» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 1, F.14.1, pàg. 613-624.
- LEHUTSO, MOLEBOHENG (1993) «Circulation in Southern Africa: the theoretical perspective for the analysis of labour circulation in Lesotho» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.14.5, 18 pàg.
- LELIEVRE, E. ET ALTRI (1993) «Toujours en mouvement? L'expérience européenne de la mobilité des compétences» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.17.5.
- LIM, LIN LEAN (1989) Processes Shaping International Migration Flows a *IUSSP, International Population Conference, New Delhi*, Vol. 2, F.12.1, pàg. 131-144.
- LIM, LIN LEAN (1993) «South-North migration: the recent Asian experience» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.15.2, pàg. 15-32.
- MAKINWA-ADEBUSOYE, PAULINA (1993) «Social and economic aspects of international migration in the Third World/Aspects socio-économiques des migrations internationales dans le Tiers-Monde» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 1, F.14, pàg. 605-612.
- MINVIELLE, JEAN PAUL (1985) «Paysans Migrants Du Fouta Toro: La Vallée du Sénégal» a *Travaux et Documents*, núm. 191, Editions de l'Orstom, Paris.
- MITCHELL, CHRISTOPHER (1992) (editor) *Western Hemisphere Immigration and United States Foreign Policy*, The Pennsylvania State University Press, University Park, Pennsylvania.
- MORENO, JOSÉ LUIS (1993) «The Italian inmigrants in Argentina and his background» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.16.
- NACIONES UNIDAS: (Vegeu UNITED NATIONS/NACIONES UNIDAS)
- OYEN, E. (1990) «Comparative Methodology. Theory and Practice in International Social Research» a E. OYEN (editor), *The imperfection of comparisons*, Sage Studies in International Sociology 40, London.
- PANTELIDES, EDITH ALEJANDRA (1993) «Fertility transitions in a comparative perspective. Overview of formal session 01» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol 1, F.1.,3-10.
- PAPADEMETRIOU, D. (1991) «Objectifs et mise en oeuvre des politiques d'immigration», in Presidenza del Consiglio dei Ministri, *Atti della Conferenza Internazionale sulle Migrazioni*, Editalia, Roma, 13-16 de març.
- PORTES, A.; BOROCZ, J. (1992) «Contemporary Immigration: Theoretical Perspectives on its Determinants and Consequences of Incorporation» a *International Migration Review*, núm. 23, vol. 6, pàg. 606-630.
- PORTES, A. (1983) «International labour migration and national development» a Mary M. KRITZ, (ed.), *U.S. Immigration and Refugee Policy, Global and Domestic Issues*, Lexington Books, Lexington.
-

-
- RAM, BALI (1993) «Convergence of immigrants and native-borns fertility in Canada: trends, explanations and implications» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.7.
- RECOLONS, LLUÍS (1994) «Població mundial: un panorama complex» a *Foc Nou*, núm. 244-245, Barcelona, agost-setembre, pàg. 3-10.
- RECOLONS, LLUÍS (1991) «Les migracions actuals en el context de la població mundial/Las migraciones actuales en el contexto de la población mundial» a *RTS, Revista de Treball Social, Col·legi Oficial de Diplomats en Treball Social i Assistents Socials de Catalunya*, Barcelona, pàg. 6-45.
- RUBIN-KURTZMAN, JANE R. ET ALI (1993) «Demographic and Economic interactions in trans-border cities: The Southern California-Baja California mega-city» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.18.3, pàg.131-142.
- SAFIR, NADJI (1990) «Contribution à la définition d'une nouvelle vision des rapports entre culture et développement, à la lumière des données récentes caractérisant la problématique mondiale: défis économiques et enjeu de civilisation», paper presented to the *XI World Conference of the World Future Studies Federation*, Budapest.
- SAUVAIN-DUGERDIL, CLAUDINE; KALMYKOVA, NATALIA (1993) «La composition des ménages des personnes âgées comme indicateur du fonctionnement du système familial. Le cas de la Suisse» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.19.9.
- SCHMITT-RINK, GEHRARD (1993) «Is there an optimal rate of age-specific migration?» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.39.4.
- SHIELDS, G.M.; SHIELDS, M.P. (1989) «The emergence of migration theory and a suggested new direction» a *Journal of Economic Surveys*, Vol. 3, núm.4, pàg. 277-304.
- SIMMONS, ALAN B. (1989) «World System-Linkages and International Migration: New Directions in Theory and Method, with an application to Canada» a *IUSSP, International Population Conference, New Delhi*, Vol. 2, F. 12.3, pàg. 159-172.
- SIMONI, ALESSANDRO DE; REGINATO, MAURO (1993) «La présence étrangère dans le Piedmont jusqu'en 2020. Quelques hypothèses possibles» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.11.
- SJAASTAD, L.A. (1962) «The cost and returns of human migration» a *Journal of Political Economy* (Supplement) núm. 70, pàg. 80-93.
- SKELDON, R. (1990) *Population Mobility and Developing Countries: A Reinterpretation*, Belhaven Press, London.
- STARK, O. (1991) *The migration of labour*, Oxford, UK.
- STARK, O.; TAYLOR, E. (1989) «Relative deprivation and international migration» a *Demography* núm. 26.
- STARK, O.; YITZHAKI, SH. (1988) «Labour migration as a response to relative deprivation» a *Journal of Population Economics*, núm. 1.
- STRAUBHAAR, T.; ZIMMERMANN, K.F. (1992) «Towards a European Migration Policy, Discussion Paper, CEPR, núm. 641.
- TABAH, LÉON (1993) «Population in the XXIst Century: demographic prospects/La population au XXIe siècle: perspectives démographiques» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.21, pàg. 233-248.
- TAPINOS, G.P. (1990) «The Unstoppable Immigrant, a *The European Journal of International Affairs*, núm. 4.
- TERMES, JOSEP (1983) «Les interpretacions catalanes del fenomen immigratori» a *Reflexions crítiques sobre la cultura catalana*, Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya, Barcelona, pàg. 199-288.
- THOMAS, DERRICK (1993) Immigration, Poverty State Dependency and the «Underclass». An Analysis of Census Families» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper S.9.2.
-

-
- ULRICH, RALF (1993) «The future growth of foreign population in Germany» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.39.5.
- UNITED NATIONS (1993) «Expert Group Meeting on Population Distribution and Migration» a *Population Bulletin of the United Nations*, New York, p. 120-153/
- NACIONES UNIDAS (1993) «Reunión del Grupo de Expertos sobre la Distribución de la Población y la Migración» a *Boletín de Población de las Naciones Unidas*, 34/35, Nueva York, 152-193.
- UNITED NATIONS, (1994a) *The Sex and Age Distribution of the World Populations. The 1994 Revision*, New York.
- UNITED NATIONS (1994b) *World Population Prospects. The 1994 Revision*, New York.
- UNITED NATIONS (1994c) *Report of the International Conference on Population and Development (Cairo, 5-13 September 1994)*/NACIONES UNIDAS (1994c) *Informe de la Conferencia Internacional sobre la Población y el Desarrollo, (El Cairo, Egipto, 5-13 de septiembre de 1994)*.
- VANDELLOS, JOSEP (1935) *Catalunya, poble decadent*, Edicions 62, Barcelona, 1985, 219 pàg.
- VANDELLOS, JOSEP (1934) *La immigració a Catalunya*, Concursos Patxot i Ferrer, Estudis Polítics i Socials, Barcelona, 239 pàg.
- WALL, RICHARD (1993) «The contribution of married women to the family economy under different family systems: some examples from the mid-nineteenth century from the work of Frederic Le Play» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F.15.6.
- WALLERSTEIN, I. (1987) «World Systems Analysis» a GIDDENS, A. and TURNER, A. (eds.), *Social Theory Today*, Stanford University Press, Stanford.
- WIRAKARTAKUSUMAH, DJUH (1993) «Demographic transitions in Indonesia and its implications in the XXIst century» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.21.2, pàg. 259-276.
- YAP, MUI TENG (1993) «Policy options for low fertility countries: the Singapore experience» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 4, F.39.2., pàg. 73-90.
- ZELINSKY, W. (1983) «The Impasse in Migration Theory; A Sketch Map for Political Escapees» a MORRISON, P. (ed.), *Population Movements: Their Forms and Functions in Urbanisation and Development*, Ordina Editions, Liège.
- ZHAO, JOHN; MAXIM, PAUL; BEAUJOT, RODERIC (1993) «Educational attainment and self-employment among immigrants» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Paper F. 25.6.
- ZLOTNIK, HANIA (1993) «South-to-North migration since 1960: the view from the South» a *IUSSP, International Population Conference, Montreal*. Vol. 2, F.15.1, pàg. 3-14.